

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Забезпечення прав людини у діяльності поліції»

вибіркових компонент

освітньої програми першого рівня вищої освіти

(26 Цивільна безпека 262 Правоохоронна діяльність)

за темою: Теоретичні основи прав людини. Поняття правоохоронної діяльності.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
факультету № 8 (протокол від 18.08.2023).

Розробники: Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Ю.М. Перерва.
Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6
ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент Б.Г. Головка.
Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6
ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Кисильова К.В.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного
факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна,
к.ю.н., доцент Зубенко Г. В.
2. Завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент
Гудзь Т. І.

План лекції

1. Поняття, ознаки та види прав людини.
2. Права людини і права громадянина.
3. Відмінність між поняттями прав та свобод.
4. Співвідношення прав і свобод людини та громадянина з обов'язками та відповідальністю. Структура прав і свобод людини та громадянина.
5. Діяльність поліцейська, як складова правоохоронної діяльності: поняття, принципи.

Література

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Ведерніков Ю.А. Правоохоронна діяльність в Україні: теретико-правовий аспект: монограф. / Ю.А. Ведерніков, А.М. Кучук. К.: Знання України, 2010. 219 с.
3. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2018. 260 с.
4. Закон України „Про громадянство України” від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
5. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 53. Ст.799.
6. Шемшученко Ю.С. Правоохоронна діяльність // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 5. К., 2003. 736 с.

Допоміжна:

1. Борейко А. Конституційно-правовий механізм захисту прав особи: поняття та сутність / А. Борейко // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство. 2019. Т. 24. Вип. 2(35). С. 58-65.
2. Гончаров В. Презумпція про права людини та презумпція конституційності нормативних актів / В. Гончаров // Право України. – 2015. – № 2. С. 175 – 185.
3. Загуменна Ю.О. Правоохоронні органи: поняття, ознаки, функції, особливості діяльності // Право і безпека. 2010. № 3. С. 145-150. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pib_2010_3_33.pdf.
4. Мартинюк Р. С. Теорія прав людини. Навч. посібник. – Острог: Видавництво Нац. університету «Острозька академія». 2010. 218 с.
5. Нелін О. Конституційний механізм захисту основних прав і свобод людини і громадянина в правовій доктрині України /О.Нелін // Юридична Україна. 2016. № 5 – 6. С. 9-14.

Текст лекції

1. Поняття, ознаки та види прав людини

Права людини – це формально-визначені, юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами, офіційна міра можливої поведінки людини в державно-організованому суспільстві. Вони являють собою систему умов і благ (матеріальних і духовних), без якої неможливі нормальна життєдіяльність людини, розвиток її індивідуальних властивостей, вільний вибір і самовизначення, реалізація громадських інтересів.

В основі прав людини закладено визнання внутрішньої гідності й цінності людської особистості. Ці права універсальні, невід’ємні та однакові для всіх. Відтак, кожна людина має ці права; жодної людини не можна їх позбавити; жодну людину не можна примусити відмовитися від них, а тому права однакові для всіх – незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших поглядів, національного чи соціального походження, майнового статусу, народження чи інших факторів.

Права людини перебувають у площині взаємин людини і держави, а міжнародне та національне право контролюють і регулюють здійснення державою її повноважень по відношенню до людей, наділяють їх певними свободами по відношенню до держави та вимагають від держав забезпечення основних людських потреб всіх осіб під їх юрисдикцією.

Права людини є складним, багатоаспектним явищем. Їх сутність відображають наступні ознаки:

- права людини є юридичне поняття; правові норми, що їх закріплюють, виражають можливості особи мати, користуватися й реалізовувати різноманітні потреби та інтереси;
- права людини базуються на жорсткій шкалі закону; отримуючи закріплення у правових нормах, котрі чітко прописують можливі варіанти поведінки, права людини стають правилом, формально визначеним,

обов'язковим для всіх, гарантованим відповідними механізмами забезпечення і процедурами захисту;

- оскільки права людини фіксують першооснови буття людини й опосередковують їх у взаємовідносинах з державністю, то вони об'єктивуються (закріплюються) в законах найвищого рівня – конституційних, котрі фокусують навколо себе всі інші норми публічного і приватного права;

- права захищають людей в їх біосоціальній сутності;

- права людини – гуманістичне і глибоко моральне явище; вони мовою права відображають і втілюють в життя моральні імперативи добра і справедливості;

- права людини мають соціально-економічний зміст;

- права людини – це соціально-психологічне явище, тобто особливий світ почуттів, думок, ідей та інших духовних феноменів, що відображають місце людини в суспільстві та природі, його можливості, потреби, а також обов'язки і відповідальність;

- права людини – це конкретно-історичний феномен; вони виникли еволюційним, природним шляхом і дали потужний поштовх прогресу людської цивілізації.

- права відображають основні потреби людини, вказують на ряд її важливих функцій (життя, фізичне та психічне здоров'я, генетика людини, репродуктивна здатність, інтелект, духовність);

- завдяки правам задовольняються різноманітні потреби людини, відкривають можливості для гарантованого доступу до матеріальних і духовних благ;

- права дозволяють індивіду претендувати на певну допомогу з боку суспільства і держави для підтримання життя на гідному рівні;

- права стимулюють активність самої особи, допомагають їй розкрити власний діяльнісний потенціал;

- права людини мають захисний характер, їхнє призначення в ідеалі –

огородити людей від впливу усілякого насильства і примусу; вони забезпечують безпеку особи, її захищеність;

- регулюючи суспільні відносини на певних засадах, насамперед засадах поваги людської гідності, права людини дозволяють передбачати вирішення тієї чи іншої ситуації в конкретному форматі і розраховувати на те, що за допомогою механізмів захисту інтереси й потреби людини, проголошені в правах, будуть реалізовані;
- права є необхідними для динамічного розвитку суспільства і держави в цілому;
- права людини за своїм призначенням упорядковують і координують суспільні зв'язки, намагаючись поєднати свободу й повагу гідності кожного члена суспільства із загальним благом та стабільністю соціальних відносин;
- права людини є результатом певного етапу розвитку соціуму, на якому суспільною свідомістю був досягнутий рівень розуміння важливості кожного індивіда для всіх соціальних перспектив;
- права людини стали результатом взяття суспільством певної соціально-економічної „планки”, що дозволила забезпечити (певним чином) важливі людські потреби;
- права людини визначають міру свободи особи у відносинах із суспільством;
- права людини є консенсуальними за своєю природою, оскільки в них досягнута гармонія особистої свободи та загальних інтересів;
- права людини являють собою індивідуалістичну систему в сенсі того, що не дозволяють використовувати окрему людину як засіб для задоволення будь-яких загальних чи групових інтересів;
- права людини виконують функцію критичної оцінки існуючого стану речей, коригування фактичного статусу особи, виявлення „вузьких місць” у політиці, економіці, праві, культурі;
- будучи елементом політичного життя, права людини, з одного боку, стали засобом протистояння свавілля представників державної влади і

зберігають свій потенціал в якості механізму контролю за адміністрацією, обмежують всевладдя держави, аби не дати йому перерости у тоталітарне; з іншого боку, вони долають відчуження влади від народу, широко залучаючи населення до формування й участі в діяльності держави та інших політичних структур;

- права людини існують об'єктивно і незалежно від визнання чи ігнорування їх державою; права людини є наднаціональні та екстериторіальні;
- права людини окреслюють межі діяльності держави, визначають спрямованість державної політики;
- права людини встановлюють чіткі правила, на яких будуються взаємовідносини особи і держави, розвиваються принципи автономії та співробітництва, а також відповідальності один перед одним;
- в основі здійснення прав людини лежить ідея конституціоналізму, котра означає, що влада діє на підставі закону і в межах закону; правова, соціальна і демократична держава, яка втілює цю ідею, виникає для досягнення цілей поваги гідності й захисту прав кожного члена суспільства;
- права людини, будучи правовою формою відображення інтересів усіх людей світу, нагальних потреб кожного представника людства, окрім національного визнання проголошені й на міжнародному рівні;
- завдяки правам людини правова система, яка їх визнає і захищає, сама піддається трансформації; право гуманізується і демократизується, повертається обличчям до людини, представляє не тільки владу, але й індивід;

Існує чимало класифікацій прав людини. Зокрема, їх градація здійснюється за ступенем загальності прав, їхніми носіями, сферами поширення, можливостями здійснення, часом актуалізації, формами нормативного втілення, процедурами захисту, способами гарантування, витратними механізмами й т. ін. Значного поширення набув поділ прав на основні й неосновні, природні й позитивні, права людини і права громадянина,

індивідуальні і колективні, негативні й позитивні, вартісні й невартісні, первинні й похідні тощо.

Загальноновизнаним є поділ прав людини на основні (конституційні) та неосновні (галузеві). Виокремлення категорії основних прав не означає, що всі інші права є другорядними чи такими, що вимагають менш значних зусиль з боку держави для їх реалізації. Йдеться про те, що основні права і свободи є стрижнем правового статусу індивіда, у них укорінюються можливості виникнення інших численних прав і свобод, необхідних для нормальної життєдіяльності людини. Основним правам людини притаманні такі сутнісні ознаки як фундаментальність, загальність, рівність, невідчужуваність, невід'ємність, непорушність, постійність, системність. Переважна більшість основних прав отримали закріплення у Конституції України та найважливіших міжнародно-правових актах у галузі прав людини (як-то Загальна декларація прав людини 1948 р., Пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. тощо).

У залежності від часу проголошення тих чи інших основних прав людини, їх поділяють на 3 покоління. До першого покоління відносять громадянські та політичні права, які сформувалися в епоху буржуазно-демократичних революцій XVIII-XIX ст.ст. Їх ще називають “негативними”, оскільки вони забезпечуються заходами негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності. До другого покоління відносять соціально-економічні права, які сформувалися в період соціалістичних революцій першої половини XX ст. Їх ще називають “позитивними”, оскільки їм кореспондує позитивна (проспективна) відповідальність держави, яка зобов'язана створити необхідні умови для їхньої реалізації. Третє покоління прав людини складають колективні (солідарні) права, існування яких пов'язане з глобальними проблемами людства та які належать більше народам, націям чи територіальним громадам, ніж окремим індивідуумам (на мир, на самовизначення, на місцеве самоврядування тощо).

Найбільш поширеним у юридичній літературі, національному і міжнародному праві є поділ основних прав людини за їх змістом та сферою реалізації. У Конституції України та міжнародних пактах про права людини за даним критерієм розрізняються наступні групи основних прав: громадянські, політичні, економічні, соціальні, екологічні, культурні.

2. Права людини і права громадянина.

Конституція України розрізняє також поняття «права людини» і «права громадянина». У першому випадку йдеться про права, пов'язані з самою людською істотою, її існуванням та розвитком. Людина (як суб'єкт прав і свобод) у цьому розумінні є переважно фізичною особою. До цього виду прав належать: право на життя (ст. 27); право на повагу до гідності людини (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на недоторканність житла (ст. 30); право на невтручання в особисте та сімейне життя (ст. 32) тощо.

Щодо прав громадянина, то вони пов'язані із сферою відносин людини з суспільством, державою, їх інституціями. Основу цього виду прав становить належність людини до держави, громадянином якої вона є. Прикладом прав громадянина, встановлених у Конституції України, є право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38), право на участь у проведенні мітингів, походів, демонстрацій (ст. 39) тощо.

Права людини мають порівняно з правами громадянина домінантне значення. Адже права людини поширюються на всіх людей, які проживають у тій або іншій державі, а права громадянина - лише на тих осіб, які є громадянами певної країни.

Водночас розмірковуючи про права людини і громадянина, треба враховувати, що їх поділ на права людини і громадянина не має абсолютного значення, оскільки на підставі досягнення згоди між державами деякі

громадянські (особисті) права можуть бути поширені на громадян іншої держави – суб'єктів, укладених між державами договорів.

Отже, відповідно до Конституції України основне право людини і громадянина - це їхнє можливість здійснювати певні дії для задоволення своїх життєво важливих матеріальних і духовних інтересів, які встановлені державою і закріплені в Конституції та інших нормативно-правових актах.

Права людини і права громадянина є тісно взаємозалежними, але не тотожними.

Відмінності між правами людини і правами громадянина:

Права людини є	Права громадянина
Позатериторіальними - існують незалежно від державного визнання, закріплення в законі і поза зв'язком їх носія з конкретною державою	Територіальні (національні) - передбачають наявність громадянства, тобто юридичний зв'язок людини і держави
Загально-соціальними - належать людині за фактом народження як природні, невідчужувані права (апатриди, біженці не мають громадянства, але мають права людини)	Спеціально-соціальні (юридичні) - закріплюються в законодавстві, нормативно-правових договорах, судових прецедентах і перебувають під захистом держави, громадянином якої є особа
Природно залежними-.залежать від природи людини, належать їй від народження, задовольняють природні потреби	Політично залежні - залежать від політики держави, державного (політичного) режиму задовольняють як природні потреби, так і політичні та інші інтереси
Невизначено зобов'язальними - не залежать від виконання будь-яких	Є визначено зобов'язальними - залежать від виконання обов'язків,

обов'язків. Зобов'язаною стороною виступають сама держава, її органи, посадові особи	які мають громадяни держави
Не мають чітко окресленої форми вираження і сфери реалізації - первинно закріплені в міжнародних актах, і їх реалізація здійснюється у сфері будь-якого громадянського суспільства, де б не перебувала людина	Мають чітко окреслену форму вираження і сферу реалізації - первинно закріплені в конституції певної держави, і їх реалізація охоплює сферу відносин індивіда з державою

Права людини і права громадянина є близькими поняттями, в ідеалі мають збігатися, оскільки:

- 1) здійснення прав людини визначається переважно його забезпеченістю з боку держави. Наприклад, апатриди, біженці, а також інші категорії осіб, що не мають громадянства, перебувають під захистом законів держави проживання і міжнародного права;
- 2) громадянство - основний канал, яким здійснюються права людини.

Насправді збіг прав людини і громадянина можливий далеко не завжди і не скрізь. Доцільно, щоб у Конституції і законах України були чітко прописані положення про права людини і положення про права та обов'язки громадянина.

3. Відмінність між поняттями прав та свобод.

Відмінність між поняттями «право» і «свобода» значною мірою умовна, спільною рисою їх є те, що вони означають можливість для особи вибирати вид і міру своєї поведінки. Але поняття «свобода» переважно розуміється як невтручання у внутрішній світ людини (свобода світогляду і віросповідання, свобода думки та слова). Розуміння поняття «право» більшою мірою пов'язане з необхідними для його реалізації діями інших суб'єктів

(наприклад, держави), а також правомочністю людини брати участь у діяльності об'єднань громадян (право на об'єднання у профспілки, право відшкодування матеріальної чи моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; право на безпечне для життя та здоров'я довкілля; право на освіту, яке гарантується обов'язком держави щодо її отримання).

Конституція України приділяє особливу увагу питанню конституційного закріплення прав і свобод людини і громадянина. Це закономірно, адже права і свободи людини й громадянина в наш час стали загальновизнаною найвищою суспільною цінністю. Нині визнання та практичне здійснення прав і свобод людини і громадянина стало основним критерієм міри демократичності тієї певної держави.

До того ж Конституція України розрізняє права людини і громадянина та її свободи. Тому доречно зазначити, що свобода людини загалом є первинним поняттям у системі прав людини та громадянина. У зв'язку з цим прийнято розрізняти природні права людини, тобто ті, які пов'язані із самим її існуванням та розвитком, і набуті права, які характеризують в основному соціально-політичний статус людини й громадянина (право на підприємництво, виборче право тощо). Звідси можна стверджувати, що відповідно до Конституції України, свободу людини як юридичну категорію, характеризують такі основні риси:

- люди вільні від свого народження, й ніхто не має права порушувати їхні природні права, до того ж саме держава у демократичному суспільстві є головним гарантом свободи людини;
  - людина вільна робити все, за винятком того, що прямо заборонено чинним законодавством;
  - люди мають рівні можливості, що закріплені правом.
- Водночас свобода людини як об'єктивна реальність далеко виходить за межі, врегульовані правом, і має свої витoki в системі інших соціальних норм, що панують у демократичному суспільстві. У ширшому значенні свобода характеризує загальний стан людини, її соціальний статус. У

вужчому правовому тлумаченні свобода є можливістю людини вчиняти певні конкретні дії в межах, встановлених правом. Можливості такого роду, що надаються нормами чинного права, мають назву суб'єктивних прав людини.

4. Співвідношення прав і свобод людини та громадянина з обов'язками та відповідальністю. Структура прав і свобод людини та громадянина.

Конституційні права, свободи і обов'язки перш за все опосередковують відносини і зв'язки між державою і її громадянами. Покладаючи на громадян основні обов'язки, держава зберігає за собою можливість в особі відповідних органів встановлювати зміст і об'єм цих обов'язків шляхом видання конкретизуючих актів, визначати умови їх виконання, вживати заходи до тих, хто злісно ухиляється від їх несення. Подібно тому як конституційним правам і свободам відповідають обов'язки держави, що виражаються в гарантіях цих прав, так і конституційні обов'язки зв'язані з повноваженнями держави і її органів створювати, керуючись принципами законності, такі умови, вживати таким заходам, які повинні забезпечити неухильне виконання розпоряджень, що містяться в обов'язках. Інакше кажучи надаючи громадянам права і свободи та покладаючи на них обов'язки, держава бере на себе тягар гарантувати ці права і зберігає за собою можливість в межах правопорядку удатися до широкого діапазону заходів від переконання до примушення – з тим, щоб встановлені обов'язки були виконані.

У науковій літературі обов'язок звичайно тлумачать або у зв'язку з правами і свободами, межами їх здійснення, або з принципами, перш за все, з ідеями рівноправності. На відміну від прав (свобод) основні обов'язки мають широкомасштабний зміст. В Конституції вони виявляються перш за все у формі правової вимоги виконувати встановлені законом вид і міру поведінки або утримуватися від цього. Унаслідок широкої форми узагальнення обов'язок нерідко спирається не тільки на правові норми, але і норми моралі. Іншими словами, основні обов'язки громадян поєднують в собі якості юридичного веління з якостями морально-ідеологічного імперативу, а їх

нормативність забезпечується дією своїх елементів їх змісту, тобто етичною повинністю і юридичним обов'язком.

Конституція встановлює пряму дію своїх приписів (норм). Якщо закріплені конституцією права і свободи в окремих випадках можуть застосовуватися безпосередньо, то записані в ній обов'язки за загальним правилом позбавлені такої можливості. Так, наприклад, Конституція наказує кожному обов'язок платити встановлені законом податки і збори. Як видно, тут проголошується загальний принцип – платити встановлені законом податки і збори. Проте для здійснення цього принципу недостатньо виконання лише цього правила. Для втілення в життя цієї вимоги необхідний спеціальний закон або навіть кілька, які визначали б суб'єктів оподаткування, розмір і види податку. Тому пряма дія норм, що закріплюють конституційні обов'язки, без скріплення їх спеціальним законодавством у край скрутна або взагалі неможлива.

Обов'язки в основі правового статусу людини і громадянина в реальній дійсності виконують різноманітні багатоцільові функції і соціальні ролі. В літературі вони характеризуються таким чином: одна з складових правового статусу особи; вид і міра належної поведінки; гарантія і необхідна умова здійснення прав і свобод громадян; чинник зміцнення законності і правопорядку, виконання функції держави.

Якщо юридичні права характеризуються особистою свободою, що міститься в них, то найістотніше в обов'язках полягає у відповідальності за виконання розпоряджень закону. Відповідальність – соціально-правовий чинник, який, з одного боку, зв'язує зобов'язаного суб'єкта існуючим правопорядком, а з іншою – стимулює його активність, забезпечує строге і неухильне виконання обов'язку.

Конституційні обов'язки встановлюються як в цілях здійснення інтересів всього суспільства, держави, так і на користь кожного окремого громадянина. Обов'язок, подібно конституційним правам і свободам, не слід відривати від цілей, виразом яких є інтереси.

Весь виконаний аналіз дозволяє визначити поняття конституційних (основних) обов'язків.

Конституційний обов'язок – це встановлена державою на користь всіх членів суспільства і закріплена в його Конституції необхідність, що приписує кожному громадянину визначений вид і міру поведінки і відповідальність за неналежне його виконання.

Конституція України закріплює основні права і свободи людини та громадянина, що становлять основу будь-яких інших прав і свобод. Існують різні класифікації прав людини і громадянина, їх поділяють на основні і похідні. Основні права поділяють на: а) громадянські (особисті, фізичні); б) політичні; в) економічні; г) соціальні; д) культурні та ін. Наприклад, П.Рабінович поділяє основні права людини і громадянина за сферою суспільних відносин та характером потреб на: а) фізичні; б) особистісні; в) культурні; г) економічні; д) політичні. Можна також згадати, що в Конституції Української РСР 20 квітня 1978 р. права і свободи громадян поділялись на: а) соціально-економічні; б) політичні; в) особисті.

В одній із класифікацій виокремлюються класичні та соціальні права. Перші містять громадянські та політичні права й спрямовані на обмеження влади держави над людиною. Інші містять - економічні, соціальні та культурні права. Класичні права пов'язані з зобов'язаннями влади утримуватися від певних дій, а економічні, соціальні та культурні права - зобов'язують державу надавати певні гарантії для їх реалізації. Правники часто розглядають класичні права - як обов'язок досягти певного результату, а соціальні права - як обов'язок надати для цього засоби.

5. Правоохоронна діяльність: поняття та принципи

Подальша розбудова України як демократичної, соціальної правової держави, а також конституційне закріплення головним обов'язком держави утвердження і забезпечення прав людини (ст. 3 Основного Закону) вимагають ефективної системи їх охорони. При цьому важливого

соціального значення набуває правоохоронна система держави. Вітчизняний правник В. Копейчиков визначає її як сукупність державно- правових засобів, способів і гарантій, що забезпечують охорону й захист людини і громадянина від протиправних діянь, а саме: об'єкти й мету правоохорони; суб'єктів правоохорони; правоохоронну діяльність. Звідси випливає, що правоохоронна діяльність є важливою складовою правоохоронної системи.

Чинне вітчизняне законодавство не містить визначення правоохоронної діяльності. Зокрема, в юридичній енциклопедії в широкому значенні правоохоронну діяльність визначено як систему заходів, спрямованих на забезпечення виконання конституції, законів та інших нормативно-правових актів держави; вказується, що здійснюють цю діяльність правоохоронні та інші державні органи, а також громадські організації.

На відокремленість судів від правоохоронних органів указує і назва Закону України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів". Крім цього, автори розширених наукових визначень, ототожнюючи правоохоронну діяльність з правозахисною, до суб'єктів правоохоронної діяльності відносять також адвокатуру та громадські організації. Такі розширені визначення правоохоронної діяльності мають право на існування з точки зору філософії. Але їх застосування призводить до розширення понад розумні межі кола суб'єктів сил з підтримання правопорядку і взагалі правоохоронних органів.

Отже, зважаючи на його відсутність у чинному законодавстві, поняття "правоохоронна діяльність" визначається правниками як:

- 1) діяльність, що здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу в точній відповідності до закону та за неухильного дотримання встановленого ним порядку (О. Бандурка);
- 2) система контрольно-ревізійних, оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних та адміністративно-примусових заходів, які

здійснюються у порядку, визначеному законодавством, з метою підтримання правопорядку, виявлення і безпосереднього припинення правопорушень, що підпадають під дію Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також виконання кримінальних і адміністративних санкцій щодо правопорушників (В. Гірич);

Отже, правоохоронна діяльність – це здійснюваний в межах чинного законодавства **різновид правозастосовної діяльності** компетентних державних органів із профілактики і припинення правопорушень, притягнення правопорушників до юридичної відповідальності.

До основних ознак правоохоронної діяльності А. Кучук відносить такі:

- 1) спрямованість її на охорону прав і свобод людини, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин;
- 2) реалізація на підставі та відповідно до закону і, переважно, у відповідній процесуальній формі;
- 3) застосування при її здійсненні, як правило, правових засобів;
- 4) здійснення спеціально уповноваженими суб'єктами на професійній основі.

Сутність правоохорони полягає в тому, що вона є способом діяльності уповноваженого органу, якого позбавлено права діяти інакше ніж на основі закону або виходити за межі наданих повноважень. У процесі правоохоронної діяльності можуть використовуватись виключно офіційні (офіційна інформація) й правомірні (правомірним шляхом встановлені факти тощо) засоби впливу на юридичну або фізичну особу стосовно рухомого або нерухомого майна чи немайнових прав, що їм належать.

Щодо визначення переліку органів, які здійснюють правоохоронну діяльність, то слід погодитись із вітчизняним правником В. Тацієм, який слушно зазначає, що їх перелік є одним з найбільш невизначених в українському правознавстві, внутрішньо суперечливим і надмірним за обсягом; відрізняється своєю безпредметністю в конституційних законах,

відсутністю суб'єктності складу, у зв'язку з чим виникає певна колізія використання цього терміна і конкуренція між поняттями «правоохоронні органи», «правозахисні органи», «органи кримінальної юстиції» та з багатьма іншими.

Вченим запропоновано:

- здійснити систематизацію усіх правоохоронних органів України;
- використовувати поняття «правоохоронні органи» як суто наукове та узагальнююче;
- виокремити три групи правоохоронних органів: 1) органи охорони правопорядку, які, на відміну від інших органів виконавчої влади, мають певні особливості, зокрема органи Національної поліції, Служби безпеки, органи військової служби правопорядку, органи митної служби, податкової служби, пенітенціарної служби, прикордонної служби, управління державної охорони, для яких: а) правоохоронна функція є основною, і вони здійснюють повноваження, спрямовані на захист прав, свобод людини та охорони правопорядку; б) у зв'язку з цим такі органи мають право легального застосування примусу до людей; в) у своєму складі мають озброєні формування; 2) контрольні (юрисдикційні) органи виконавчої влади – ті державні організації, які наділені контрольними повноваженнями і здійснюють адміністративну юрисдикцію (органи державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, лісової охорони та ін., для яких правоохоронна функція не є основною, а виступає як допоміжна, оскільки їх основні повноваження спрямовані на здійснення контролю за додержанням законодавства у певній сфері державного управління); 3) органи охорони Конституції України і державного контролю (Конституційний Суд України, прокуратура, Рахункова палата, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини).

І хоча в цілому таку класифікацію можна взяти за основу, з окремими її положеннями повною мірою погодитися не можна, оскільки запропонований підхід потребує свого подальшого наукового вдосконалення та уточнення.

Аналіз наявних дефініцій поняття «правоохоронний орган України» дозволяє виокремити такі його суттєві ознаки, що враховують особливості організаційного та функціонального аспектів існування цього явища державно-правової дійсності. Отже, правоохоронний орган:

- а) становить собою структурно організований колектив державних службовців;
- б) створюється державою в особі Українського парламенту, Президента України та Уряду України;
- в) державно-владні повноваження, що ними наділений цей колектив державних службовців, він здійснює у правових формах і правовими методами;
- г) забезпечується матеріальними і фінансовими ресурсами, необхідними для реалізації правоохоронної функції держави.

Зважаючи на викладене, можна запропонувати таку дефініцію поняття ***«правоохоронний орган України» – це утворена державою в особі Верховної Ради України, Президента України або Кабінету Міністрів України відповідно до конституційно-правових засад структурно відокремлена, юридично оформлена частина державного апарату (колектив державних службовців), наділена державно-владними повноваженнями, які здійснюються у правових формах та правовими методами, а також матеріально-технічними і фінансовими ресурсами, необхідними для реалізації правоохоронної функції держави.***

Аналіз чинних законів, які визначають спеціальний правовий статус правоохоронних органів України, дозволяє об'єднати їх у групи, що дають уявлення про обсяг досліджуваного нами поняття, зокрема:

- 1) закони України, що містять загальну вказівку на такі органи («Про розвідувальні органи України», «Про державну таємницю», «Про Національну поліцію») та визначають їх функції («Про основи національної безпеки України», «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави»);

- 2) закони України, що прямо визначають окремі державні органи як правоохоронні («Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про Службу безпеки України», «Про Державну Прикордонну службу», «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», «Про природно-заповідний фонд України», «Про Національне антикорупційне бюро України»);
- 3) закони України, що містять вказівку на окремі правоохоронні органи («Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про оперативно-розшукову діяльність»);
- 4) закони України, що визначають спеціальний правовий статус окремих державних органів правоохоронного спрямування, однак прямо не відносять їх до правоохоронних («Про прокуратуру», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», а також Кримінально- виконавчий, Податковий, Митний кодекси України.

Отже, «орган охорони правопорядку України» – це утворена державою відповідно до конституційно-правових засад структурно відокремлена, юридично оформлена частина державного апарату (колектив державних службовців), що у своєму складі, як правило, має військові підрозділи, працівники якого наділені правом застосування легального примусу (включно і вогнепальної зброї), й основна та повсякденна діяльність якого спрямована на реалізацію державної політики у сфері охорони прав, свобод і законних інтересів людини, забезпечення законності та правопорядку в суспільстві.

Огляд наукової і навчальної юридичної літератури свідчить про вживання науковцями різних термінів, які до того ж знайшли свою об'єктивацію в нормах конституційного законодавства, що надає можливість у найбільш загальному вигляді визначити принципи як *основоположні ідеї, начала, вихідні положення, що є умовою існування державно-організованого соціального організму.*

Аналіз інтерпретацій слів «засади», «основи», «принципи» дає підстави для висновку, що ці терміни розглядаються вченими як синоніми, про що свідчить трактування:

а) «засад» – через основи, вихідні положення, принципи, начала; б) «основ» – через засади, принципи та вихідні положення;
в) «принципів» – через основи, начала або як основне та вихідне положення. Екстраполяція цього підходу на таке явище державно-правової дійсності, як існування правоохоронних органів України, дозволяє запропонувати таку дефініцію поняття «принципи діяльності правоохоронних органів»: це система законодавчо визначених основоположних ідей, незаперечних вимог, які характеризуються універсальністю, загальною значущістю, найвищою імперативністю та є підґрунтям для існування цих органів публічної влади. Цю категорію характеризують такі ознаки: а) універсальність; б) загальна значущість; в) найвища імперативність; г) історичність та об'єктивна обумовленість; д) матеріалізованість у праві; е) специфічний предмет впливу – суспільні відносини, в межах яких здійснюється формування та діяльність правоохоронних органів держави.

Щодо диференціації принципів діяльності правоохоронних органів України, то з огляду на джерело свого закріплення та коло суб'єктів, на які поширюється їхній вплив (критерій для класифікації), вони поділяються на: 1) загальні (універсальні), що закріплені в Основному Законі держави; ними керуються всі органи публічної влади, включно із правоохоронними органами України); 2) спеціальні, що закріплені в органічних законах Української держави; їхня дія поширюється на окремі правоохоронні органи, зокрема на органи охорони правопорядку України (закони України «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», «Про прокуратуру», «Про Національне антикорупційне бюро України» та ін.). Зважаючи на різні аспекти існування зазначених органів публічної влади (організація – діяльність, спрямована на створення (побудову, формування) органу; функціонування – діяльність відповідно до функціонального призначення),

запропоновано вирізняти: 1) принципи організації та функціонування досліджуваних органів публічної влади (верховенство права, законності, гласності, територіальності та ін.); 2) принципи їх організації (рівність доступу громадян до державної служби); 3) принципи їх діяльності (презумпція невинуватості).

Розкриття змісту принципів (засад) діяльності правоохоронних органів має ґрунтуватися на врахуванні тієї обставини, яка відображає сучасний етап історичного розвитку Української держави. З формального погляду, Україна визначена як правова держава (ст. 1 Основного Закону). Відповідь на питання щодо сучасного стану її розвитку залежить від того, якою мірою фактично втілено в практику державотворення принципи правової держави, які у вигляді сукупності ідей складають її теоретичну побудову.

Найголовнішими серед них такі: *1) верховенство права; 2) поділ державної влади; 3) реальність прав, свобод, обов'язків та законних інтересів людини і громадянина; 4) взаємна відповідальність особи і держави.*